

Петко Петков

**ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ МЕМОАРИ НА КИРО ТУЛЕШКОВ
ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ИСТОРИКА**

Киро Тулешков. Моето чиракуване в живота. (Съставител Елена Налбантова)

Велико Търново, Изд. "Абагар", 1997. 303 стр.

Наскоро на книжния пазар се появи ново и най-пълно досега издание на спомените на Киро Тулешков. Част от мемоарите се публикуват за първи път от архивния първоизточник, останалите текстове са обнародвани през различни години и в различни издания. Съставителят – гл. ас. д-р Елена Налбантова – предлага почти всички публикувани спомени на известния възрожденски деец, както и няколко негови статии във в. "Български глас" (излизал в Болград през 1876 – 1877 г.), които имат исторически характер. С основание композицията на книгата е подчинена на хронологичния принцип. По този начин сполучливо са съчетани теми от историята на българите през целия период на Възраждането.

Спомените на К. Тулешков неведнъж са използвани като важен исторически източник. На тях се позовават биографите на Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев, изследвачите на националноосвободителното ни движение¹. Но една част от богатата информация, която те предлагат, остава неоползотворена в съвременната ни литература. Настоящото издание безспорно ще допринесе за по-пълното представяне на важни

епизоди от политическото ни възраждане, както и на отделни страни от стопанския и културния живот на българите през миналото столетие.

Още при първото запознаване с книгата прави впечатление многообразието на теми, събития, персонажи, накратко описани или подробно характеризирани с перото на проникновения възрожденски летописец К. Тулешков. Ето само някои от тях.

1. Значителна част от книгата (с. 49–92) е отделена за изключително интересното описание на занаятчийското производство през Възраждането. Както правилно отбелязва в уводната статия проф. д-р Иван Радев “към свидетелствата на Киро Тулешков за писаните и неписаните закони на занаятчийското съсловие – за порядките там, за мястото на личната съвест и честната дума, на трудовия морал, за делниците и празниците в заробващия и калфи, и майстори трудов ритъм – трябва да се отнесем с усещането за щедро предоставено ни богатство” (с. 10).

2. Разказвайки за своите ученически години в Търново, мемоаристът предлага ценни сведения за постепенното, но необратимо налагане на светското образование, за специфичните особености на (както той я нарича) “ланкастерската система”, т. е. взаимоучителната метода (с. 94–109); описва трудното начало на движението за национална еманципация чрез извоюване на независима българска църква (с. 92–94, 102–108).

3. Спомените на К. Тулешков съдържат разнообразна информация за развитието на борбите за политическо освобождение в един продължителен период – от хайдушките чети и съпротивата срещу кърджалийските набези през 18 в. до навечерието на Руско-турската война през 1877 – 1878 г. Осъзнавайки отговорната си мисия на летописец, Тулешков внимателно записва в ръкописите си видяното от самия него и разказаното от други с ясното съзнание за важното значение на спомена, запазен и предаден на бъдещите поколения. Мемоаристът ни предлага подробно описание на Българската завера от 30-те години, която недвусмислено обозначава като “въстанието в Търново през 1834 г. на капитан Георги Ма-

марчев Буюклу” (с. 32–36, 157), на важни моменти от четничеството през 60-те години (Първата легия в Белград 1862 г. – с. 37, Хаджиставревата буна от 1862 г. – с. 38, походите на Дядо Жельо, Х. Димитър, Ст. Караджа и др. войводи – с. 165–171, 232–234), някои от които разкриват интересни подробности от историята на българските чети, останали неоползотворени в досегашните исторически изследвания.

4. Търново, неговата история, обществен и културен живот, бита и нравите на гражданите и по-известните му личности, паметниците на миналото му величие – са една от постоянните теми в мемоарите. Съвременният читател и любител на историята ще бъде впечатлен от увлекателните разкази за забележителностите и тайните на старата българска престолнина (с. 19–27, 105–108, 113–126).

5. Интерес предизвикват онези части от книгата, в които чрез перото на съвременника К. Тулешков пред нас оживяват личностите на епохата – дейците на Българското възраждане: капитан Георги Мамарчев (с. 32–33), Велчо Атанасов и др. съзаклятници от Заверата през 1835 г. (с. 33–36), Георги С. Раковски (с. 37, 174–175), Хаджи Димитър, Дядо Жельо и Стефан Караджа (с. 151–160, 165–168, 233), Добри Войников (с. 176–189), Д. Ценович, А. Кънчев и др.

Особено внимание авторът е отделил на тримата идеолози, организатори и водачи на освободителните борби – Любен Каравелов, Васил Левски и Христо Ботев. Описвайки подробно външния им облик, нравите и качества им, Тулешков разкрива и някои по-малко известни или съзнателно премълчавани техни черти. Според него Л. Каравелов е с “характер непостоянен – двуличен” (с. 214) и макар да приема, че той “беше припознат от българския народ за негов предводител”, авторът го обвинява, че се е възгордял, и не само че не иска да признае приноса на други дейци (в случая става дума за Хр. Ботев), “но даже ги презираше и гонеше под различни, дадени от него имена” (с. 210–211).

К. Тулешков не крие възхищението си от В. Левски и преклонението си пред неговия подвиг. Той го смята за главен организатор на комитетите в България, които се създават от началото на 1869 г. насетне по негова идея (с. 225, 235). Пак

от Левски идва предложението за обединяване на революционните дейци, за свикване на Общото събрание през пролетта на 1872 г. и “съставянето на комитета” – БРЦК (с. 219–225).

Изследвачите на живота, дейността и творчеството на Хр. Ботев отдават важно значение на спомените на Киро Тулешков като източник на информация. Предимство на представяната книга е възможността да се проследи изцяло – от първата среща до последния разговор – забележителното приятелство между Тулешков и Ботев. Мемоаристът е описал подробно “геройствата” на немирния калоферски младеж в Одеса (с. 137–148), несигурния му живот, срещата с В. Левски в края на 1868 г., отношението на Л. Каравелов към талантливия, но непокорен поет-бунтар (с. 190–198, 210). За мене като историк особен интерес предизвикват недвусмислените свидетелства на автора за възгледите на революционера. Според К. Тулешков пред румънския съд във Фокшан през 1872 г. Хр. Ботев заявява с присъщата си вътрешна убеденост и непоколебимост: “Аз наистина съм емигрантин, но нито съм комунист, нито пък проповядвам комунизъм, защото да проповядва човек комунизъм на българския народ, то не значи друго нищо, освен една глупост” (с. 209). Този и други подобни текстове от спомените на К. Тулешков ще помогнат на съвременната ни наука да коригира и прецизира категоричните оценки за комунистическите (всъщност анархистични) убеждения и мнимия, преувеличен и криворазбран атеизъм на Хр. Ботев.

6. Мемоаристът ни е завещал и своите интересни разкази и наблюдения за живота на българската емиграция в Румъния, за отношението на северните ни съседи към националноосвободителните ни борби. К. Тулешков е категоричен: “Румъните са един много добър и гостолюбив народ и затова българите са прибягвали при тях, когато са били гонени от турците и са живели много добре като родни братя с тях” (с. 173). Като се отчете субективният характер на цитираното наблюдение, с известно основание може да се твърди, че до Санстефанския договор от 1878 г. (с който Русия подарява българската област Северна Добруджа на Румъния и с това засилва апетита ѝ за други български територии) румънското държавно ръководс-

тво (за разлика от гръцкото и сръбското през същия период) не следва политика, имаща за цел присвояване на български територии и населения; правителството в Букурещ наистина се отнася с уважение и съчувствие към страданията и борбите на българите за освобождение.

Много по-различно е отношението на К. Тулешков към сръбските управници. Вероятно повлиян от идеите на Левски, мемоаристът разкрива користните цели на белградското правителство, стремежите му да използва българското освободително движение за своя изгода (с. 192–193).

7. Историкът, а и всеки интересуващ се от политическото ни възраждане читател, ще открие в спомените на К. Тулешков ценни сведения по продължаващия вече няколко десетилетия спор за създаването на БРЦК в Букурещ и за ролята му спрямо Вътрешната революционна организация². Като съвременник и участник в събитията, които описва, авторът е категоричен, че създаването на комитетската мрежа в страната е идея и дело на В. Левски, осъществено от пролетта на 1869 г. насетне; че инициативата за образуване на единен БРЦК (след създаването на такъв в България) също принадлежи на Левски и се реализира на Общото събрание през април – май 1872 г.; че дотогава – до пролетта на 1872 г. – в Букурещ дори да е съществувал някакъв комитет, той не е ръководил дейността на Левски в България, нито създадената от него вътрешна организация (както продължават да твърдят една част от изследвачите на революционното движение) – с. 204–216, 219–223, 224–226, 235–236.

Наред с описанията на случки и събития, които според него трябва да бъдат запомнени от бъдещите поколения, в спомените си К. Тулешков е оставил и обилен материал за своите идеи и светоглед. Така напр. той споделя възгледа, че една от главните причини за падането на българите под тежкото османско иго е в “ината и несъгласието на нашите прадеди” (с. 158, 185). И допълва: “Падението на един народ зависи повечето от сребролюбивите и амбициозните интриги и раздори” (с. 232). Интересни са разсъжденията на автора за задълженията на всеки биограф – “животописателят е обязан да опише точно и вярно чертите на героя, когото той е намерен

да представи пред света... неговия характер и неговите стремления, и неговата страст..., да изложи всичко безпристрастно, т. е. и добрите, и лошите страни на действащото лице” (с. 190).

Макар да се стреми към обективност, К. Тулешков е пристрастен в мненията и оценките си и не крие това. Възхищава се от смелостта и непоколебимостта на Стефан Караджата (с. 151–155), от себеотрицанието, народолюбието, храбростта и непоколебимата вяра на Левски (с. 200–245), от дързостта и величието на Ботев (с. 199–206). Заклеймява предателството на “младия Юда хаджи Юрдан” и алчния чорбаджия Стефан Карагъзов – “турски чиновник и по-лош от потурнаците турци” (с. 35, 48). Но Тулешков е и честен разказвач. Когато сведенията му не са от първа ръка, посочва източника им или прави уговорка, че написаното не е негово непосредствено наблюдение (с. 27, 195).

Любознателният читател на възрожденските мемоари на К. Тулешков е улеснен от подробните обяснителни бележки и речника на чужди, остарели и диалектни думи. В съпътстващата студия за живота и дейността на дееца са обобщени изводите на Е. Налбантова след продължителната работа с ръкописите на мемоариста. Според нея “записките на К. Тулешков разкриват специфични страни от развитието на историческото мислене, фиксират момента на превръщане на легендите и преданията в спомени, отразяват прерастването на фолклорния тип съзнание в национален”. Обосновано е заключението на съставителя, че “в една жива верига, непротивопоставени едно на друго, непознаващи ценностна йерархия, се нареждат различни от гледна точка на съвременната историография, неравностойни по своята автентичност свидетелства за преминалото време, които обаче в системата на К. Тулешковото разбиране на историята, на нейните задачи и възможности изпълняват равностойна функция... – да се съхрани жив споменът за битието на българския народ” (с. 258–259).

БЕЛЕЖКИ

¹ М. Арnaudов. Любен Каравелов. Живот, дело, епоха 1834 – 1879. С., 1964, с. 383, 385, 392–393, 448; Ив. Унджиев. Васил Левски. Биография. С., 1980, с. 107–109, 112, 119, 134–135, 250, 304; Ив. Унджиев., Цв. Унджиева. Христо Ботев – живот и творчество. С., 1983, с. 22, 38, 53 и др. Невинаги обаче позоваванията на цитираните спомени са прецизни. Така напр. М. Арnaudов не посочва нито издание, нито архивен източник, а Ив. Унджиев и Цв. Унджиева не изписват пълните библиографски данни при цитирането на мемоарите.

² За съдържанието на дискусията и оформилите се в литературата становища вж.: История на България. Т. 6. БАН, С., 1987, с. 344–345, бел. 66.